

УДК 316.3:339.92

Щерба Г. І.

СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЄВРОРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СОЦІАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ ЄВРОПИ

Стаття присвячена дослідженню ролі єврорегіонів, специфіки транскордонного та євро-регіонального співробітництва в контексті функціонування соціального простору в Європі. Автор акцентує увагу на проблемі розвитку єврорегіонів як основного компонента у процесі державної підтримки розвитку транскордонного співробітництва.

Розширення Європейського Союзу до кордонів України та реалізація Програми сусідства ЄС зумовлює вдосконалення аспектів єврорегіонального співробітництва. Використання євро-регіональних структур для активізації транскордонного співробітництва дедалі більше утверджується у регіональній політиці як інтеграційний механізм, який безпосередньо реалізується у прикордонні. Повне охоплення периметрів

кордонів більшості європейських країн євро-регіонами створює уніфіковане середовище для реалізації регіональної політики ЄС та політик національних держав у сфері транскордонного співробітництва. Нові інструменти регіональної політики ЄС, які використовуються у Програмі сусідства ЄС, зумовлюють необхідність перегляду ставлення до єврорегіонів в Україні та пошуку нових шляхів вирішення проблем, що є та

виникають у транскордонних регіонах. Механізм та інструментарій реалізації Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на період до 2010 р. хоча і дещо схожі на європейські, проте в них відсутній механізм використання єврорегіонів як інституцій транскордонного співробітництва. Саме тому надзвичайно актуальним постає завдання розробки нових механізмів активізації єврорегіонального співробітництва та утвердження їх як організаційно-економічної і координаційної платформи транскордонної співпраці, як це відбувається на кордонах країн - членів ЄС.

Проблемами дослідження прикордонних територій, міжтериторіального та транскордонного співробітництва в Україні почали займатися у кінці 80-х років співробітники Відділення Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України (м. Ужгород), а на початку 90-х - співробітники Інституту регіональних досліджень НАН України (м. Львів), Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ (м. Одеса), професорсько-викладацький склад Львівського, Ужгородського, Волинського, Донецького національних університетів, Української академії банківської справи (м. Суми) та інші. Із середини 90-х років учені виявляють значну зацікавленість проблематикою транскордонного співробітництва [1, 8]. Наукові дослідження цих проблем здійснюють багато вітчизняних науковців: О. Амоша, П. Беленький, З. Бройде, В. Будкін, Б. Буркінський, О. Вишняков, С. Гакман, М. Долішній, В. Євтух, В. Євдокименко, Є. Кіш, М. Козоріз, М. Лендьял, Н. Луцишин, П. Луцишин, В. Ляшенко, Ю. Макогон, М. Мальський, А. Мельник, В. Мікловда, Н. Мікула, І. Михасюк, А. Мокій, В. Пила, С. Писаренко, І. Прибиткова, І. Студеніков, О. Шаблій та вчені інших країн: П. Еберхардт, Р. Федан, Т. Коморніцкі, З. Курч, Т. Лієвські, З. Макела, М. Ростішевські, А. Стасяк, З. Зьоло (Польща), Б. Борисов, М. Ілієва (Болгарія), С. Романов, В. Білчак, Л. Вардомський, Й. Зверев (Росія), П. Кузьмшин, Ю. Тей (Словаччина), Д. Віллерс (Німеччина), Р. Ратті, Г.-М. Чуді (Швейцарія) та інші.

Проте багато проблем, які стосуються функціонування регіонів (особливо прикордонних регіонів) України за нових геополітичних умов у контексті розширення ЄС та зміни статусу транскордонного співробітництва регіонів в оновленому Євросоюзі, залишилися не вивченими. Фрагментарність розробок викликає необхідність системного дослідження теоретичних і прикладних засад макро- і мезорегіональної інтеграції. Відчувається і потреба в переосмисленні загальної моделі міжрегіонального/транскордонного співробітництва України за нових

євроінтеграційних умов. Особливої уваги заслуговує активізація транскордонного співробітництва західних прикордонних регіонів України зі східними прикордонними регіонами ЄС-держав Центральної Європи.

Метою статті є з'ясувати роль єврорегіональної співпраці у процесі прискорення інтеграції України до ЄС, вивчити діяльність єврорегіонів і проаналізувати єврорегіональну співпрацю та через вивчення експертної думки дати рекомендації щодо поліпшення діяльності єврорегіонального співробітництва.

Протягом останніх років в Україні значно активізувалося транскордонне співробітництво у формі єврорегіонів. Єврорегіони - вища організаційна форма транскордонної співпраці, що характеризується наявністю системи управління та фінансування цієї діяльності. Єврорегіони створювалися з метою вирішення спільних проблем, зокрема підвищення життєвого рівня населення прикордонних територій, розбудови комунікаційної інфраструктури, співробітництва у сфері економіки, освіти, охорони здоров'я, культури, довілля тощо. Особливий акцент зроблено на процедурах отримання фінансової допомоги за ініціативами ЄС, національними та регіональними програмами. В ЄС єврорегіони вже сприймаються як суб'єкти міжнародної діяльності. Більшість єврорегіонів має спільну Концепцію розвитку транскордонного регіону із врахуванням європейських, національних та регіональних інтересів. Позитивними прикладами у розвитку єврорегіональної співпраці, як уже згадувалося, можуть бути Німеччина, Чехія, Угорщина та Польща, де єврорегіони створені за периметром кордонів цих держав [2, 702].

На кордонах України на сьогодні створено сім єврорегіонів (див. рис. 1): «Буг» (Україна, Польща, Білорусь, 1995), «Карпатський єврорегіон» (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, 1993), «Нижній Дунай» (Україна, Молдова, Румунія, 1998), «Верхній Прут» (Україна, Молдова, Румунія, 2000), «Дніпро» (Україна, Росія, Білорусь, 2003), «Слобожанщина» (Україна, Росія, 2003) та «Ярославна» (Україна, Росія, 2007).

Нині процес створення нових єврорегіонів на інших територіях України знову активізувався. Львівською облдержадміністрацією поновлено розгляд питання доцільності створення єврорегіону «Сян» за участю Львівської області та Підкарпатського воєводства (Польща), подібна робота розпочалася у Донецькій та Луганській областях.

Дослідження діяльності єврорегіонів за участю областей України і порівняння функціонування єврорегіонів у Центральній та Східній Європі, аналіз статутних документів, організаційних структур та фінансового забезпечення

Рис. 1. Єврорегіони на кордонах України

показують, що основними перешкодами для ефективного функціонування української сторони в рамках єврорегіонів є: відсутність системного підходу до організації єврорегіональної співпраці; низький рівень залучення організацій української сторони в діяльності та реалізації цілей єврорегіонів; часто недостатній рівень підготовки кадрів у регіональних органах управління; недостатнє фінансове забезпечення, зокрема через невідповідність фахівців для розробки заявок щодо залучення коштів міжнародних фінансових структур [2, 704].

До проблем ТКС слід віднести і недостатній рівень підготовки кадрів у сфері транскордонного співробітництва. Це значно знижує ефективність діяльності єврорегіонів. Дуже багато залежить від професійного рівня менеджменту єврорегіону і державної підтримки.

Таким чином, аналіз діяльності єврорегіонів за участю областей України, їх організаційної структури показує, що в межах українських єврорегіонів поки що не вдалося створити ефективно функціонуючої мережі транскордонних інституцій з розподілом компетенцій та належною координацією їх роботи. Суттєвим недоліком в інституційному забезпеченні ТКС є недостатній розвиток транскордонного співробітництва на рівні районів та громад. Разом з тим у Європі провідниками такої співпраці є саме місцеві органи влади та самоврядування, їх асо-

ціації, громадські організації, підприємницькі структури.

Якщо взяти «Карпатський єврорегіон», то до його складу входять прикордонні адміністративні одиниці п'яти держав - Польщі, Словаччини, Угорщини, України та Румунії. Ця структура охоплює величезну територію площею 142 тис. км², де проживає близько 15 млн населення. Координувати транскордонну співпрацю в рамках існуючої організаційної структури дуже проблематично.

Діяльність же самого «Карпатського єврорегіону» як організації має бути спрямована на вирішення спільних проблем соціально-економічного розвитку Карпатського регіону. Зокрема, це стосується охорони довкілля, розвитку туризму і рекреаційної сфери. Імпульсом до розвитку співробітництва у цьому напрямі повинна стати реалізація положень Карпатської конвенції, яку було підписано у травні 2003 р. в Києві.

Аналіз експертної думки щодо проблем єврорегіонального співробітництва

Як населення Львівщини сприймає створення та функціонування єврорегіонів? Що вони очікують від єврорегіонального співробітництва, вступу України до Європейського Союзу? Це лише невелика частина запитань, поставлених експертній групі кафедрою соціології

Львівського національного університету імені Івана Франка у лютому - березні 2008 р. Загалом під керівництвом автора було опитано 240 експертів у м. Львові. Метод дослідження - анкетне експертне опитування. Вибір респондентів - цілеспрямований, за методом «снігової кулі». Експертів відбирали за професійно-посадовою ознакою: керівник у державному і приватному секторах економіки, державний службовець регіонального рівня, науковець у царині економіки та міжнародних відносин, викладач вищого навчального закладу з науковим ступенем доктора (кандидата) економічних, географічних, соціологічних чи юридичних наук.

Розглянемо оцінки експертів щодо проблем створення та функціонування єврорегіонів та розвитку єврорегіонального співробітництва. Тож першим запитанням нашого експертного дослідження було визначити поінформованість людей у тому, що таке єврорегіон. З поданої діаграми видно, що, на думку експертів, поінформованість людей про єврорегіони низька. 83,94 % експертів вважає, що населення України, швидше, не знає про існування єврорегіонів (рис. 2). І це є очевидним, адже єврорегіони в Україні лише почали утворюватись й інформація про них ще не набула масового розголосу і поширення.

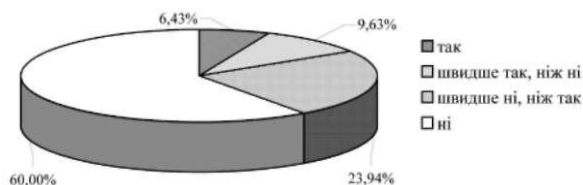

Рис. 2. Поінформованість людей про єврорегіони

Тож наступним нашим кроком було з'ясувати, яким чином поширюється інформація про єврорегіони і дати рекомендації щодо засобів поширення цієї інформації. З діаграми видно, що найбільше інформації про єврорегіони, на думку експертів, можна отримати із друкованих видань (22,86 %), зі спеціалізованої літератури (21 %) та з Інтернету (11 %) (рис. 3).

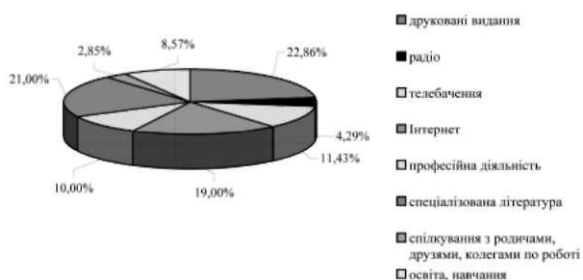

Рис. 3. Засоби поширення інформації про єврорегіони

Тому очевидним є те, що для загальної маси людей ця інформація недоступна, адже мало хто шукатиме новинки в Інтернеті чи в бібліотеці. У повсякденному житті мало хто може дізнатися про єврорегіони, тому пропонуємо поширювати інформацію про єврорегіони через засоби масової інформації - радіо, телебачення, друковані видання, які споживає більшість населення. А також доцільно було б запровадити курс навчальної дисципліни «Транскордонне співробітництво» у вищих навчальних закладах.

Наступним кроком нашого експертного дослідження було визначити, чи сприяє розвиток єврорегіонів вступу України до ЄС. Як з'ясувалося, 42 % експертів сказали, що розвиток єврорегіонів сприяє вступу нашої країни до ЄС (рис. 4). І це очевидно, тому що однією з основних концептуальних засад побудови Об'єднаної Європи є принцип «Європа регіонів». Відповідно до цього, базовим елементом Європейського Союзу як державного утворення стануть окремі регіони, що входять до складу країн - учасниць ЄС, відповідають визначеним критеріям і в цілому є самодостатніми. Отже, акценти у зовнішньому співробітництві мають поступово зміщуватися на регіональний рівень. 28 % експертів вважає, що розвиток єврорегіонів безперечно сприяє вступу України до ЄС, проте існує ще багато проблем і невирішених питань, на які варто звернути увагу Україні. Жоден із експертів не зазначив, що єврорегіони не сприяють розвитку України. Отже, можна зробити висновок про прямий зв'язок розвитку єврорегіонів і пришвидшення вступу України до ЄС. Єврорегіони є «зеленим світлом» для вступу до ЄС.

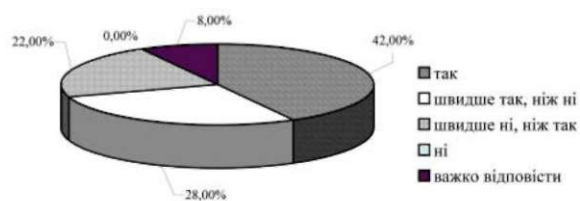

Рис. 4. Чи сприяє розвиток єврорегіонів вступу України до ЄС?

При аналізі єврорегіональної співпраці необхідно визначити рівень розвиненості кожного виду співпраці (рис. 5). Найбільш розвинутою сферою єврорегіональної співпраці є туризм. На думку експертів, він розвинутий на 74,6 %. Це пояснюється географічним розташуванням, кліматичними особливостями Карпатського єврорегіону. Регіон приваблює до себе туристів кожної пори року на відпочинок у горах та запрошує іноземців відвідати його історичні пам'ятки.

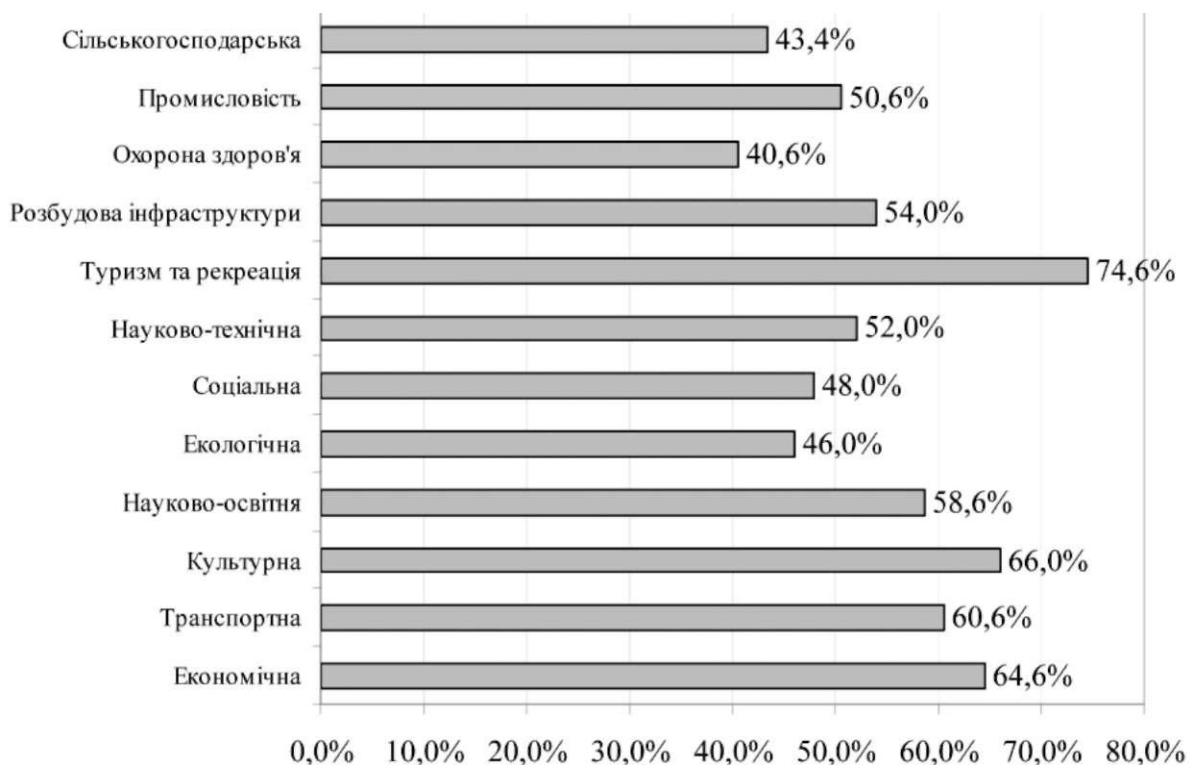

Рис. 5. Розвиток видів співпраці у Карпатському єврорегіоні (щодо цього питання респонденти могли вибрати декілька варіантів відповідей)

Другою найбільш розвиненою сферою є культурна. Вона розвинута на 66,0 %, оскільки цей регіон населений етнічними групами і сповнений національного духу і колориту. Економічна сфера розвитку співпраці посідає третє місце; рівень її розвитку становить 64,6 %. Це пояснюється сусідством Карпатського єврорегіону з країнами Євросоюзу й значними покладами корисних копалин. Четвертою за рівнем розвитку співпраці є транспортна сфера (рівень її розвитку становить 60,6 %). Вона почала набирати темпів розвитку у зв'язку зі створенням спільних підприємств і концернів.

Науково-освітня сфера співпраці розвинута лише на 58,6 %, тому що у нас немає належної наукової бази навчання іноземних студентів і недостатнє фінансування сфери освіти. Розбудова інфраструктури як сфера співпраці, на жаль, в Україні теж малорозвинена, адже прикордонна зона колишнього СРСР не була пріоритетною для розвитку. Ця сфера співпраці розвинута лише на 54,0 %. Науково-технічна сфера також є недостатньо розвинутою (52 %) через те, що велика кількість наших учених працює за кордоном, а решта не мають достатньо забезпеченої матеріально-технічної бази. Восьмою сферою за рівнем розвитку співпраці є промисловість: вона розвинута на 50,6 %. Оскільки теперішня ринкова економіка диктує досконалу конкуренцію, можна стверджувати, що більшість державних

установ уже або збанкрутіли, або реприватизовані, а частка приватного бізнесу ще не досить розвинута і лише набирає обертів.

Соціальна сфера розвинена на 48 %. Це спричинено низьким ступенем залучення громадян до соціального життя Карпатського регіону. Екологічна сфера розвинена на 46 % - зважаючи на те, що в пострадянському просторі не висуваються вимоги щодо чіткого дотримання екологічних норм, а також через те, що Україна розміщує шкідливе виробництво у зв'язку із нестійким становищем держави. Передостанньою сферою за рівнем розвитку співпраці є сільськогосподарська (43,4 %). Держава не захищена у підтримці національного виробника, штучно створює умови, що перешкоджають розвитку малого та середнього бізнесу. Найслабше, на думку експертів, розвинена галузь охорони здоров'я (на 40,6 %), оскільки переважна більшість населення лікується у державних лікарнях, а державне фінансування у цій сфері незначне.

Оскільки єврорегіони сприяють вступу України до ЄС, цікаво було дізнатися, чи позитивно все ж таки єврорегіональне співробітництво впливає на розвиток економіки України. У цьому питанні думки експертів майже збігаються. Вони вважають, що єврорегіональне співробітництво позитивно впливає на економіку України (так зазначає 53,33 % експертів) (рис. 6). 36,67 %

експертів схилиються до думки, що єврорегіони швидше позитивно, ніж негативно впливають на розвиток економіки України. І лише 3,33 % експертів вважають, що співпраця у межах єврорегіону радше негативно, ніж позитивно впливає на економічний розвиток. Тож не потрібно ідеалізувати єврорегіональну співпрацю, адже і тут є підводні камені для економіки країни. Хоча загалом можна стверджувати, що наша гіпотеза підтвердилася: що більше поліпшуватиметься єврорегіональне співробітництво, то більше зростатиме рівень життя населення. Жоден з експертів не констатував, що єврорегіональне співробітництво негативно впливає на економічний розвиток країни, тож у нас не виникає підстав, щоб не розвивати співпрацю у єврорегіонах.

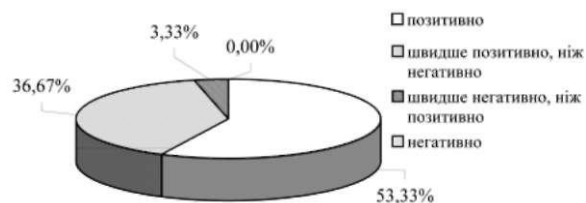

Рис. 6. Як єврорегіональне співробітництво впливає на економічний розвиток України

На сьогодні у єврорегіонах існує ряд проблем, які треба вирішувати. Для того щоб єврорегіони успішніше розвивалися, потрібно визначитися, хто ж повинен сприяти їхньому розвитку та хто керуватиме регіонами і фінансуватиме їх. За даними експертного дослідження, розвитком єврорегіонів мають займатися всі структури, але передусім до цього процесу слід залучити обласні, місцеві органи управління: за них віддали свої голоси 50,0 % експертів (рис. 7). Друге місце посіли державні структури - 22,5 % голосів. 17,5 % експертів вважають, що потрібно створити спеціальні органи управління, які повинні займатися розвитком єврорегіонів. Лише 10,0 % експертів вважає, що управлінням та розвитком єврорегіонів мають займатися мешканці відповідного єврорегіону та громадські організації. Цей показник зумовлений тим, що громадськість мало обізнана зі справами і проблемами єврорегіону, в якому проживає, а більшість людей взагалі не знає про його існування.

Цікаво було дослідити думку експертів про те, що хоче отримати Україна від єврорегіонального співробітництва. У відповідях на це запитання думки експертів розійшлися: 29,41 % експертів вважають, що головною метою розвитку співробітництва є залучення інвестицій, адже збільшення кількості іноземних вкладень сприятиме економічному зростанню держави (рис. 8).

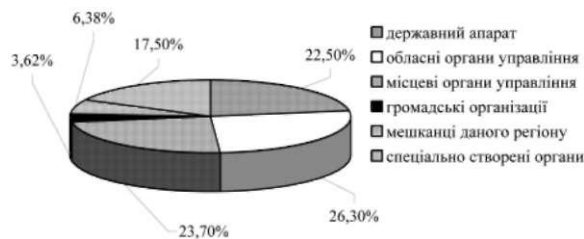

Рис. 7. Хто повинен брати участь у розвитку єврорегіонів

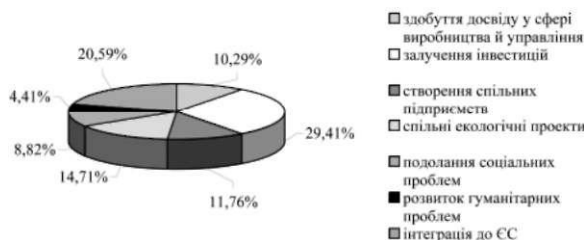

Рис. 8. Основні цілі єврорегіонального співробітництва

20,59 % експертів ще раз наголосили на тому, що за поліпшення співробітництва у єврорегіонах шанси вступу України до Євросоюзу зростуть. Чимала частка експертів (14,71 %) зазначили, що єврорегіональна співпраця сприятиме покращенню екологічної ситуації в Карпатському єврорегіоні, 11,76 % експертів констатували, що головною метою співпраці є створення спільних підприємств, 10,29 % вважають основною метою співробітництва здобуття досвіду у сфері виробництва й управління. Лише 8,82 % експертів зазначають, що мета співпраці - вирішення соціальних проблем, і 4,41 % експертів цю мету вбачають у подоланні гуманітарних проблем. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що експерти віддають перевагу насамперед економічному розвитку єврорегіону.

Аналізуючи причини, які, на думку експертів, гальмують розвиток співпраці єврорегіонів, ми бачимо, що перші три причини, які перешкоджають розвитку єврорегіонального співробітництва, пов'язані з політичною ситуацією в державі та загалом рівнем сприяння держави розвитку Карпатського єврорегіону. Немає належно створених органів управління Карпатським єврорегіоном, тому немає й добре розвинених інституцій єврорегіонального співробітництва (таблиця 1).

У статті теоретично узагальнено і нові шляхи вирішення проблеми, що виявляється у з'ясуванні основних форм та сфер, місця і ролі єврорегіонального співробітництва у сучасній системі міжнародних відносин, а також соціально-економічних питань у цій галузі.

Таблиця 1. Причини, які гальмують розвиток єврорегіональної співпраці

Місця	Причини гальмування співробітництва
1	Законодавча неузгодженість
2	Нерозвиненість інституцій єврорегіонального співробітництва
3	Нестабільність політичної ситуації
4	Низький ступінь залучення до єврорегіонального співробітництва підприємницьких структур, недержавних установ та громадських організацій
5	Відсутність системного і перспективного підходу до організації єврорегіональної співпраці
6	Візовий режим перетину кордону
7	Недостатність повноважень регіональних органів влади
8	Неврегульованість правил оподаткування
9	Недостатній рівень фінансової підтримки єврорегіональних проектів
10	Недостатня кількість кваліфікованих кадрів
11	Брак банківських установ

Аналіз розвитку транскордонного співробітництва України виявив значні зрушення щодо його активізації та ефективності, тому можна вважати, що зі стадії становлення цей процес перейшов у стадію стабілізації. Для подальшого розвитку ТКС та використання можливостей, які з'являються за нових геополітичних умов, доцільно продовжувати формувати цілісну систему транскордонного співробітництва в Україні. Це передбачає:

1. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. - Л.: ІРД НАН України, 2004. - 395 с.
  2. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія / За ред. З. С. Варналія. - К.: НІС, 2007. - 768 с.
  3. Студенников І. Транскордонне співробітництво та його місце в регіональному розвитку // Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / За ред. С. Максименка. - К.: Логос, 2000. - С. 138-167.
  4. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на період 2007-2010 років: Постанова КМУ № 1819 від 27.12.2006 р.
  5. Шерба Г. І. Соціологічні дослідження розвитку українсько-польського транскордонного співробітництва // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. Зб. наук. пр. - К.: Фенікс, 2007. - Вип. 8. - С. 82-92.
  6. Perspektywy przygranicznej współpracy polsko-ukraińskiej w świetle członkostwa polski w unii europejskiej / J. Andreasik, B. Kawałko, E. Kawecka-Wyrzykowska, J. Szlachta. - Zamosc, 2003. - 45 s.
  7. Pogranicze z Niemcami a inne pogranicza Polski / Pod red. Zbigniewa Kurcza. - Wrocław, 1999. - 285 s.
  8. Granice i pogranicza nowej Unii Europejskiej. Z badań regionalnych, etnicznych i lokalnych / Red. M. Malikowski, D. Wojakowski. - Kraków: Nomos, 2005. - S. 336.
  9. Украинское общество в Европейском пространстве / Под ред. Е. Головахи, С. Макеева. - К.: Ін-т соціології НАНУ; Харківський ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2007. - 274 с.
  10. Головаха Є., Горбачик А., Паніна Н. Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження. - К.: Ін-т соціології НАН України, 2006. - 142 с.
- здійснення заходів щодо адаптації до стандартів Європейського Союзу та Ради Європи чинних законодавчих актів України, що забезпечують транскордонне співробітництво, використання досвіду співробітництва країн Центрально-Східної Європи до їх вступу до ЄС;
  - сприяння формуванню єврорегіональних структур по всьому периметру кордону та реорганізації існуючих єврорегіонів на основі створення асоціацій прикордонних територій;
  - забезпечення системи підготовки та перепідготовки кадрів з питань транскордонного співробітництва, зокрема шляхом введення відповідних курсів на економічних спеціальностях вищих навчальних закладів, та з підготовки спеціалістів з державного управління, а також проведення короткотермінових тренінгів;
  - забезпечення системи інформування та моніторингу реалізації транскордонних проектів за Програмами сусідства ЄС;
  - створення інформаційних веб-сайтів пропускних пунктів через кордон з наданням даних щодо їх статусу та умов перетину для людей та транспортування товарів;
  - розроблення та сприяння реалізації, разом із відповідними органами сусідніх держав чи в рамках єврорегіонів, спільних концепцій розвитку транскордонних регіонів по всьому периметру кордону.

H. Shcherba

THE SOCIOLOGICAL ASPECTS DEVELOPMENT OF EUROREGIONAL COOPERATION AT SOCIAL SPACE OF EUROPE

The article is devoted to research of the role of the European regions, specifics transborder and euroregion collaboration in the context of functioning of social space in Europe. The author pay attention to the problems of development of the European regions as a basic component in the process of state support of transborder cooperation development.